

**„NECHŤ JE SLYŠENA DRUHÁ STRANA“:
ČERVENÁ KNIHA V KONTEXTU JUNGOVA POJETÍ AKTIVNÍ IMAGINACE¹**

Vladimír Chrz

Abstrakt

Studie se zaměřuje na kontext, který umožňuje porozumění Jungově Červené knize (Liber Novus). Tato kniha je chápána jako dokument o Jungově vlastní aktivní imaginaci. Aktivní imaginace je proces zprostředkovávající mezi vědomou, záměrnou snahou já na jedné straně, a spontánní, autonomní aktivitou nevědomí na straně druhé. Studie se zaměřuje na několik základních aspektů aktivní imaginace a jejich realizaci v Červené knize.

Klíčová slova: Červená kniha, aktivní imaginace, dialog, transcendentní funkce

„HEAR THE OTHER SIDE“: RED BOOK IN THE CONTEXT OF JUNG’S CONCEPTION OF ACTIVE IMAGINATION

Abstract

The study focuses on context, which enables the understanding of Jung’s Red book (Liber Novus). This book is understood as a document about Jung’s own active imagination. The active imagination is process mediating between conscious, intentional activity of ego on the one side and spontaneous, autonomous activity of unconsciousness on the other. The study focuses on some basic aspects of active imagination and their realization in the Red Book.

Keywords: Red Book, active imagination, dialog, transcendent function

*Došlo do redakce: 28.12.2010
Schváleno k publikaci: 22.3.2011*

¹ Tato publikace byla podpořena grantem GA AV ČR IAA701840901.

1. Trojí možný kontext uvažování o Červené knize

Zásluhou britského historika lékařství Sonu Shamdasaniho byla před nedávnem zveřejněna Jungova Červená kniha, která do té doby ležela v sejfě jedné švýcarské banky. Jedná se o knihu, na které Carl Gustav Jung pracoval od roku 1913 do konce dvacátých let. Německý a zčásti také latinský text Jung napsal kaligrafickým písmem a doprovodil velkým množstvím působivě ztvárněných obrazů. Tato kniha vázaná v červené kůži nesoucí název Liber Novus přináší pro psychology či historiky vědy řadu nových souvislostí umožňujících porozumět vzniku Jungových psychologických teorií.

V této studii bude nejprve naznačen trojí možný kontext uvažování o Červené knize. Je to jednak kontext Jungova osobního dramatu, osobního příběhu, možno také říci osobní krize. Dále je to kontext příběhu psychologie jako vědního oboru, tj. jejího dramatu, možno říci též její krize. Třetím kontextem (který lze v souvislosti s Červenou knihou těžko pominout) je drama či krize západní spirituality (zde se jedná především o kontext křesťanství ve vztahu ke gnózi).

1.1 Kontext Jungova osobního dramatu

Tento kontext byl již před zveřejněním Červené knihy poměrně dobře znám především díky Jungově autobiografii „Vzpomínky, sny, myšlenky“ (Jung, Jaffé, 1998), a to z její kapitoly nazvané: „Střetnutí s nevědomím“. Jung zde podrobně popisuje, jak kniha „Proměny a symboly libida“ vydaná v roce 1912 byla rozhodujícím podnětem vedoucím k již delší dobu nazrávající roztržce s Freudem, který byl do té doby pro Junga velkou autoritou a otcovskou figurou. Po této roztržce prožívá Jung období krize. V následujícím období postupně odchází jak z funkcí v psychoanalytických institucích, tak také z akademické dráhy, pokračuje pouze ve své soukromé praxi. Stahuje se do soukromí a do samoty, v níž vstupuje na cestu zkoumání vlastního nitra. Přitom však dále vykonává svoji práci a plní povinnosti v početné rodině.

Ve své autobiografii Jung otevřeně mluví o tom, že se dostal na samý pokraj duševní choroby. Sestupuje do hloubky sebe sama a z tohoto stavu získává cenný materiál pro své vědecké dílo. Otevírá se obrazům a postavám svého nitra (praktikuje metodu aktivní imaginace) a své zkušenosti si zachycuje v dokumentech, které jsou podkladem pro vznik Červené knihy. V této době píše traktát „Sedm promluv k zemřelým“ a studuje gnostické a novoplatónské spisy. Je zvláštní, že období Jungovy krize se víceméně kryje s obdobím první světové války (začalo o trochu dřív), ve své biografii píše, že rok 1918 byl rokem, kdy „vystoupil z temnot“.

1.2 Kontext krize psychologie jako vědního oboru

Od počátku 20. století se – v různých vlnách – hovoří o krizi psychologie. V čem je Jungova Červená kniha svědectvím o dramatu či krizi psychologie? Popřípadě, a to je podstatnější, v čem může být inspirující pro současnou situaci v psychologii, tj. v době téměř 100 let od jejího vzniku? Historie psychologie (tak jako jakákoliv jiná historie) je v každé své podobě příběhem. Jedna z dominantních podob historie psychologie vypráví příběh o tom „jak se psychologie stala opravdovou vědou“ tím, že ve druhé polovině 19. století vstoupila do laboratoře. Také Jung se v počátcích své vědecké dráhy – ve shodě s převažujícím vědeckým paradigmatem – pokoušel o experimentální zkoumání (asociační

experimenty). Lze říci, že jeho osobní krize ho zastihla jako úspěšného experimentálního psychologa. Červená kniha tak není jen svědectvím o osobní krizi, je také svědectvím o krizi Jungovy dosavadní psychologické orientace. Z Jungova hledání se vynořuje alternativní vyprávění dějin psychologie jakožto příběhu „o ztracené a znovunalezené duši psychologie“.

Červená kniha také ukazuje, že radikální průlom a změny paradigmat se občas mohou odehrávat zcela mimo „výrobní pás“ dobové vědecké produkce. Jaké by asi byly Jungovy impaktované výsledky za období řekněme 1914 – 1918, tj. za období, kdy se v jeho díle událo možná to vůbec nejpodstatnější? V té době se jeho „laboratoří“ i jeho „psychoterapeutickou ordinací“ stalo jeho vlastní nitro (i když Jung v té době také psychoterapeuticky pracoval s pacienty).

Nedávno vydal Jungovsky orientovaný psycholog Robert Romanyshyn (2007) práci s názvem „Zraněný výzkumník“ s podtitulem „výzkum mající na zřeteli duši“. Romanyshyn zde říká, že podstatnou stránkou psychologického zkoumání je nitro výzkumníka, včetně jeho komplexů, které dávají jeho náhledu a jeho zkoumání určitou dynamiku a určité zabarvení. Podle Romanyshyna by měl psycholog pozorně zkoumat výzvy přicházející z vlastního nitra, a to právě proto, aby byl schopen odlišit a rozeznat výzvy, které přicházejí z pole jeho zkoumání. Romanyshyn ukazuje, že zkoumající psycholog vždy vede dialog: jednak dialog sám se sebou, a kromě toho odpovídá na řadu výzev a oslovení, tj. na všechno to, co v poli jeho zkoumání zůstává nedořečeno, nevysloveno a podobně. Z hlediska formulovaného v Romanyshynově práci je možné Jungovu Červenou knihu, která se z jiného pohledu může jevit jako obskurní výtvar, chápat jako svědectví o poctivém a kritickém psychologickém zkoumání.

1.3 Kontext dramatu západní spirituality

Jung v Tavistockých přednáškách z roku 1935 říká, že jeho problémem není ani tak Freudovské téma sexuality, ani tak Adlerovské téma moci, ale „problém křesťanství“ (Jung, 1993). Situaci současného západního křesťanství (personifikovaného jeho otcem evangelickým pastorem) přirovnává k situaci nemocného Krále Rybáře obývajícího Pustou zemi, a sebe sama pak k Parsifalovi, jehož úkolem je najít lék, tj. Svatý Grál. Tento lék se Jung (alespoň v určitém období, tj. ve druhé dekádě a větší části třetí dekády 20. století) pokoušel najít v gnózi, v gnostické tradici.

Gnóze má ve vztahu ke křesťanství dvojí pozici. Na jedné straně ji lze vidět jako jakési plodné podhoubí křesťanství (i v tom smyslu, že v konfrontaci s gnózí byla formulována podstatná část křesťanské věrouky). Na druhé straně lze gnózi chápat jako určité úskalí, které křesťanství ohrožuje ztrátou jeho podstatných charakteristik: v konfliktu s křesťanstvím jsou věci jako oslabování historičnosti zjevení, či přehlížení hmotné a tělesné stránky skutečnosti, nebo velký akcent na spásu z vlastních sil a skrze poznání (Pokorný, 1994). Zdá se, že tento gnostický kontext vystupuje na povrch v období velkých krizí a proměn epoch, jako tomu bylo např. na počátku renesance, či v době předcházející první světové válce, jak o tom svědčí dílo s Jungem duchovně spřízněných spisovatelů, jakými jsou např. Herman Hesse, či Gustav Meyring, jejichž knihy Jung znal (s Hessem si dopisoval a Meyringa opakovaně zmiňuje ve svém díle).

Na konci 20. let, kdy se Jung prostřednictvím orientalisty Richarda Wilhelma setkává s alchymií, byl tento gnostický kontext vystředán kontextem alchymistickým. Červená kniha tedy patří do Jungova „gnostického“ období. Avšak, v jistém smyslu lze říci, že určitý gnostický kontext k Jungovi patří po celý průběh jeho díla. Dokladem toho je např. řada

myslitelů, kteří se kolem něho shromáždili na každoročním setkávání společnosti Eranos v období po druhé světové válce, jakými jsou např. znalec islámské gnóze (tj. sufismu) Henry Corbin, nebo znalec židovské gnóze (tj. kabaly) profesor Gerschom Scholem, nebo např. Mircea Eliade. Tento kontext Jungova díla pojmenovává S. Wasserstrom (1999) v práci „Religion after Religion: Gershom Scholem, Mircea Eliade, and Henry Corbin at Eranos“. Tedy alespoň v této podobě doprovázel Junga gnostický kontext i na sklonku jeho života a díla.

2. Aktivní imaginace a Červená kniha

Červená kniha je unikátním dokumentem o Jungově vlastní aktivní imaginaci. Jung tento postup (kterému před ustálením termínu aktivní imaginace dával různé názvy, např. „aktivní fantazie“, „dialektická metoda“ či „introspekce“) popsal nejprve v práci „Transcendentní funkce“ z roku 1916 (Jung, 1997), a později ve studii „Techniky rozlišení mezi já a postavami nevědomí“ z roku 1928 (Jung, 1998). Přehledně předkládá aktivní imaginaci v „Tavistockých přednáškách“ z roku 1935 (Jung, 1993) a v kapitole „Střetnutí s nevědomím“ ze své autobiografie (Jung, Jaffé, 1998). Řadu Jungových formulací lze shrnout takto: Aktivní imaginace je proces zprostředkovávající mezi záměrnou, vědomou snahou já a spontánní, autonomní aktivitou nevědomí. V následujícím textu bude podáno několik základních charakteristik či aspektů aktivní imaginace a bude naznačeno, jak jsou tyto aspekty realizovány v Červené knize.

2.1 Proces individuace

Aktivní imaginace patří do kontextu Jungova pojetí procesu individuace. Takto nazývá Jung proces, ve kterém postupně přichází ke slovu naše „druhá strana“ a ve kterém dosahujeme úplnosti a celosti. Výsledkem tohoto procesu je přenesení centra od já k „bytostnému“, což neznamená ztrátu já, spíše pohyb od omezeného já identifikovaného s maskou „persony“ (jak se chceme navenek jevit druhým) k novému centru osobnosti, tj. k bytostnému Já schopnému sdílení, participace, tj. skutečného vztahu k „druhému“ v širokém slova smyslu (tj. „druhému“ vnitřnímu i vnějšímu).

Podle Junga, má-li člověk dosáhnout zralosti, musí být osobnost brána vážně jako celek, proto je třeba se „vypořádat s protikladnými pozicemi“, se svojí „druhou stranou“. Toho člověk může dosahovat v procesu aktivní imaginace, který spočívá v tom, že se dokáže „nechat být“ a vyvolat spontánní odpověď „z druhé strany“, z protějšku jednajícího já, což vzhledem k počáteční omezenosti znamená: z nevědomí (Jung, 2007, 2008).

Jung chápal proces zachycený v Červené knize jako cestu „znovunalezení duše“ (Jung, 2010, s. 231). Duše je zde bytostí, kterou oslovuje, vzývá, kterou se učí přijímat a milovat takovou, jaká je. Jung ukazuje, že pro omezené já je taková cesta procesem odříkání, utrpení, a v posledku vzdání se sebe sama. Je však třeba říci, že v tomto bodě je Jung na různých místech Červené knihy poměrně nejednoznačný. Jako by se pohyboval v rozpětí dvou knih, které byly jeho celoživotní inspirací. Na jedné straně stojí zdroj Evangelia s následováním Kristova kříže, na druhé straně zde však můžeme nalézt také titánství Nietzschova „Tak pravil Zarathustra“, jehož obsah i formu Červená kniha v některých ohledech připomíná.

Svět, do něhož Červená kniha (a možno říci celé další Jungovo dílo) uvádí, je světem existujícím v napětí protikladů. A takto paradoxně je zde pojat také proces individuace, který je vzdáním se sebe sama i titánským vzmachem současně.

2.2 Transcendentní funkce

Transcendentní funkce úzce souvisí s pojmem aktivní imaginace. V aktivní imaginaci je „při díle“ transcendentní funkce realizující proces individuace. Transcendentní funkce může být v návaznosti na Junga (1997, 1998) charakterizována jako: 1) funkce prostředkující mezi protikladnými pozicemi, 2) funkce vztahu k „druhé straně“ či „druhému“ v širokém slova smyslu, 3) funkce pohybu k úplnosti (detotalizace či retotalizace), 4) funkce překračování omezeného, otevírání uzavřenosti (denaturalizace, „opus contra naturam“).

Fordham (1967) poukazuje na skutečnost, že podmínkou optimálního „transcendentního fungování“ je určitý stupeň vývoje já, který umožní, aby proces „de-integrace“ probíhal „ve službách já“, a nikoliv jako jeho destrukce. Podle Ulanovové (1997) transcendentní funkce nezprostředkovává pouze mezi protiklady ve smyslu intrapsychických sil, nýbrž umožňuje rovněž „tvůrčí řešení“ protikladů světa, který obýváme. To koresponduje s často citovanou formulací z Jungovy práce o transcendentní funkci: „konfrontování pozic znamená napětí nabitě energií, které vytváří něco živého, něco třetího (...) je to pohyb vpřed z uváznutí mezi protiklady, živý plod, který přináší nový stupeň bytí, novou situaci“ (Jung, 1997).

Transcendentní funkce se tedy podstatným způsobem týká protikladů, jejich artikulace, zpřesňování, diferenciací a integrace, především ale protikladů jako dynamiky přesahu. Závěrečnou fázi svého díla věnoval Jung tématu „sjednocení protikladů“. „Tajemství sjednocení“ („Mysterium Coniunctionis“, Jung, 1956) však nespočívá v prosté integraci, spíše v určité „dynamické souhře“, o které dávno před Jungem mluvili velcí dialektici západu i východu, jako například Herakleitos či Lao Tse. Podle Junga v aktivní imaginaci jakožto transcendentní funkci jde „o umíněné a do jednostrannosti zbloudilé vědomí konfrontované s obrazem instinktivní celosti a svobody. Je to na jedné straně pohled antropoida a archaického člověka s jeho údajně neporušeným světem pudů a na druhé straně namnoze zneuznaný duchovní svět jeho představ, který vystupuje z temnot, kompenzuje a koriguje naši jednostrannost a ukazuje nám, jak jsme se vzdálili od svého základního plánu a psychicky se zmrzčili“ (Jung, 1997).

Červená kniha je svědectví o procesu integrace protikladů, o překračování omezenosti sociálně přizpůsobeného já, tj. já žijícího v souladu s „duchem této doby“, a o dosahování úplnosti a celosti, které se zprvu ohlašuje jako „duch hlubiny“ (Jung, 2010, s. 229). Její obrazný charakter umožňuje dobře vidět různé „směry“, ve kterých k tomuto přesahu dochází, ať již se jedná o svět instinktů a pudů, či o svět duchovní. To však není jediný protiklad, v jehož napětí zde dochází k integraci a zprostředkování. Pro Červenou knihu jsou konstitutivní také další polarity, jako je protikladné napětí erótu a logu (archetypu života a archetypu smyslu), či také času a věčnosti.

2.3 Aktivní či pasivní imaginace?

Podle Junga (1997, 1998) je na jedné straně třeba nechat autonomní procesy spontánně probíhat, na druhé straně však je třeba odpovědět náležitou ztvárňující aktivitou. Podstatou aktivní imaginace je jednak postoj, který lze charakterizovat prostřednictvím výrazů jako „nechat se díť“ či „konání nekonáním“. Je to způsob, jakým jednajícím já může postupně navázat vztah se vším tím, co přesahuje jeho omezenost, a přece zároveň patří k celku osobnosti. Takto může celek osobnosti přicházet ke slovu a obohacovat tak sféru lidského jednání, vědomí a prožívání.

Jung na mnoha místech (1997, 1998, 1999) ukazuje, že v procesu aktivní imaginace jde do jisté míry o to, přenechat nevědomí vedení. To znamená určitým způsobem se poddat tomu, co jsme považovali za svoji slabost. Jung (1998) říká, že přijmout tyto věci (byť v oblasti imaginativní hry), tj. „přenechat jim slovo“, není slabostí, ale obtížným výkonem, ve kterém nejde jen o trpné zakoušení, ale také o aktivní participaci. Při konfrontaci s „druhou stranou“, tj. při rozlišování mezi já a postavami nevědomí, je třeba nevědomé pochody jednak vyvolat, tj. „nechat je dít se“ (vyvolat je do bytí), zároveň však také na to, co je vyvoláno, aktivně odpovědět (to je např. problém Goethova Fausta, který na počátku prvního dílu vyvolává „ducha země“, když se však tento objeví, Faust je bezradný a zdrcený). Jde tedy o to, aby nevědomé procesy byly nejenom vyvolány, ale také aktivně ztvárněny.

Jestliže se člověk prostřednictvím aktivní imaginace průběžně konfrontuje se svojí „druhou stranou“, potom může docházet k omezení destruktivního vlivu nevědomí. Tj. to, co bylo původně „uvězněno na druhé straně“, se může snáze ocitnout na straně jednajícího já, nebo k tomu toto já může získat snadnější přístup. Naproti tomu pokus o vtažení „pokladů druhé strany“ do oblasti já, jakési jeho nenáležitě „nafukování“, nazývá Jung „inflací“, což je jeden z velkých svodů aktivní imaginace v její transcendentní funkci. Jestliže tedy v procesu aktivní imaginace postupně dochází k integraci toho, co bylo původně odštěpeno na „druhé straně“, potom může docházet k hlubší proměně osobnosti a jejích postojů.

Jak plyne z výše uvedeného, přestože metoda má v názvu slovo aktivní, jde v ní zároveň také o to, aby vědomé já určitou část své aktivity vyloučilo, dalo stranou. Aktivní imaginace je aktivní i pasivní, činná i trpná zároveň. Z tohoto hlediska je Červená kniha svědectvím o dramatu či sváru Jungova trpného a činného postoje. Klíčovým Jungovým „mytologématem“ (tj. jakýmsi ústředním vzorcem či významovým jádrem, v němž se protíná předivo obrazů a příběhů utvářejících svět Červené knihy) je sestup hrdiny do podsvětí. Což je téma, které v sobě slučuje jak vyloučení aktivity, tak i aktivní odpovídání na výzvy přicházející z „druhé strany“.

2.4 Mezi psychoterapií a uměním

Jung chápal aktivní imaginaci jako cosi mezního, co se nachází na hranici terapie, aniž by to byla typická terapie, a co se zároveň vyskytuje na pomezí umění (jako je psaní, malování, dramatická hra či tanec), aniž by to však bylo umění (Jung, 1997, 1998; Chodorow, 1997; Miller, 2004; Kastová, 2010).

Jung (1997) hovoří o dvou principech, které se v procesu aktivní imaginace vzájemně doplňují. Rozlišuje jednak „princip ztvárnění“ a „princip pochopení“. Ukazuje, že převážení každého z těchto principů představuje určitá rizika, typická scestí a omyly. Jestliže se jednostranně uplatní princip ztvárnění, převáží formální, estetická rovina a „dělání umění“. Převáží-li princip pochopení, věc se jednostranně posouvá na rovinu pouze intelektuálního, abstraktního poznání. Podle Junga se estetické ztvárnění může příliš brzy uspokojit a upustit od snahy o odhalení nějakého smyslu. A naopak snaha o pochopení, která se zřídka pečlivého ztvárnění, riskuje, že porozumění nebudou určovat empirická fakta, ale teoretické a morální předsudky (Jung, 1997).

Aktivní imaginace je proces, kterému vždy hrozí, že se z něj příliš brzy, či příliš jednostranně bude „dělat umění“, či „dělat věda“. Jung chápal Červenou knihu jako způsob, jakým se vypořádal s určitou estetizující tendencí. Zároveň ale mluví také

o jednostranném akcentu na výklad a intelektuální pochopení. Jung nejprve musel projít zkušenostmi zachycenými v Červené knize, a pak teprve z toho mohl „udělat vědu“. A dal si dobrý pozor na to, aby z toho „neudělal vědu“ jednostranně, proto je Jungova psychologie ve spektru psychologických přístupů čímsi „mezním“.

Estetizující tendence na jedné straně a intelektuální, abstraktní poznání na straně druhé korespondují s archetypální polaritou erótu a logu (či života a smyslu), která je, jak bylo zmíněno výše, pro Červenou knihu čímsi konstitutivním, a kterou Jung později označil prostřednictvím termínů Anima a Animus. Za „dílo Animy“ lze považovat emocionální oživení, konkrétní vztah, určité „estetizování“, rezonanci či tzv. „mimetický tanec“. Naproti tomu pro „dílo Anima“ jsou charakteristické racionální argumenty, obecnost (v protikladu ke konkrétnosti Animy), intelektuální konstrukce, vykládání či překládání. Tam, kde se Animus vztahuje ke „druhé straně“ tím, že vykládá či překládá, tam Anima rezonuje či „tančí“ (výrazem „mimetický tanec“, tj. „tanec podob“, označuje James Hillman (1983) takovou konfiguraci, kdy na obraz se odpovídá obrazem, na gesto gestem, na historku historkou apod.).

Jung ve své autobiografii (Jung, Jaffé, 1998) popisuje, jak odolával estetickému svodu své Animy, a nenechal si namluvit, že to, co dělá, když zachycuje své fantazie, je v pravém slova smyslu umění. Podobně jako odolal pokušení stát se prorokem, odolal také pokušení stát se umělcem. Jung svůj spor s Animou takřkajíc „ustál“, to znamená, že své Animě ani nepropadl, ani však její nároky zcela neodmítl. Červená kniha je svědectvím o tom, že Jungově Animě se podařilo do jisté míry prosadit své estetické nároky. V tomto smyslu lze říci, že Červená kniha je z podstatné části „dílem Animy“.

2.5 Způsob práce s emocemi

Aktivní imaginace zachycené v Červené knize jsou způsobem, jakým Jung čelil návalům těžko zvladatelných afektů. Aktivní imaginace je tedy způsob práce s emocemi. Jung říká, že je třeba poctivě setrvat u emocí či afektů, a nechat je, aby našly své vyjádření v obraze. Imaginace je třeba nejen pochopit a ztvárnit, ale také náležitě emocionálně prožít. A naopak, emoce a afekty je třeba ztvárnit v obraze (Jung, 1997). Podle Junga, vidět a prožívat je třeba nejen umělecky, ale především lidsky, čímž naráží na knihu „Die andere Seite“ („Druhá strana“, česky „Země snivců“) Alfreda Kubina (2008), se kterým si o této stránce aktivní imaginace vyměnil několik dopisů (Jung, 1996).

Jung (1997) říká, že na cestě k celosti je třeba opustit „hrdinský“ postoj já. Jestliže člověk toto udělá, potom se proti já vynořuje „nával afektu“, který však nelze řešit estetizováním ani intelektualizováním, nýbrž právě transcendentní funkcí, která je „celistvým děním“, tj. procesem směřujícím k celistvosti či úplnosti, což vždy znamená ono výše uvedené „vypořádání se s protikladnou pozicí“ (Jung, 2007). Tyto „návaly afektu“, o kterých mluví Jung, se týkají zvláště počátečních fází procesu aktivní imaginace, kdy je jednající já zbaveno svých obvyklých opor a jistot, a musí si postupně hledat jiné vnitřní i vnější zdroje.

S emocemi podstatně souvisí aspekt Červené knihy, který lze označit jako dramatický. Drama je možné chápat jako v čase a prostoru se rozvíjející proces, v němž je pracováno s emocemi a s napětím utvářenými protikladnými tendencemi, přičemž napětí, konflikty, krize a obraty mohou postupně vést k uzavření tvaru, k vynoření celkového smyslu, či k prožitku katarze (Whitmont, 1993). V Červené knize (a obecně v aktivní imaginaci) emoce aktivují proces, který lze označit jako dramatickou hru, a tato dramatická hra

emoce proměňuje (Chodorow, 1997). Jakožto způsob ztvárnění a transformace obtížných emocí je dramatická forma důležitá a nenahraditelná.

2.6 Mezi introspekci a vnějším ztvárněním

Červená kniha ukazuje, že aktivní imaginace není jen introspektivní, mentální aktivita. Jedná se o aktivní ztvárnění ve velmi širokém smyslu, to znamená, že transcendentní funkce (vztah k „druhé straně“, prostředkování mezi polaritami či přesahování omezeného) může operovat na různých úrovních, jako jsou vnitřní obrazy, výtvarné ztvárnění, psaní, dramatická hra, tanec ad. (Jung, 1997; Chodorow, 1997; Kastová 2010). Jeden z podstatných rozdílů mezi těmito rovinami je možné označit jako „míru ztělesnění“.

Ve filosofii a psychologii existuje tradice uspořádání různých rovin ztvárnění podle archetypální polarity „Apollónské – Dionýské“. Nietzsche (2008) v návaznosti na Schopenhauera (1998) rozlišil řadu uměleckých ztvárnění podle toho, jak mají blízko buď k pudovému, tělesnému pólu, nebo k pólu mentální představy (kterou chápal jako jakousi „pestrobarevnou roušku“ zahalující „temné vření života“). Zatímco Jung (1971) totožnil tuto polaritu s introverzí a extroverzí, představitelé archetypové psychologie (Hillman, 2007; Miller, 1978) chápou tuto dimenzi „ztělesnění“ z hlediska vertikálního rozměru „duch (intelekt) – duše (obraznost) – tělo (jednání)“.

Pokud by se Jung spokojil jen se svým „vnitřním biografem“, neměli bychom Červenou knihu. Ve svých vzpomínkách Jung (1998) píše, že vynoření vnitřních obrazů předcházela hra s kamením prováděná u jezera na cestě z práce. Teprve po této vnější aktivitě následovala záplava vnitřních vizí. Tyto vize byly vyjádřeny nejprve verbálně, poté také výtvarným ztvárněním. Na Jungově případě je vidět, že procesu aktivní imaginace je vlastní určitý dialektický pohyb mezi vnitřním a vnějším, či jinak řečeno, mezi intelektem, obrazností a ztělesněným jednáním.

Ve fázi následující po období Červené knihy se Jung intenzivně zaměřil na „ztělesněné“ způsoby aktivní imaginace, tj. takové, které jsou dílem (opusem) ve vnějším světě. Za takovou materiální aktivní imaginaci považoval opus některých středověkých alchymistů (Jung, 1999).

2.7 Dialog s „druhou stranou“

Proces, ve kterém přichází ke slovu „druhá strana“, nesestává z nějakých abstraktních principů, nýbrž má konkrétní a personální charakter. Obsahem aktivní imaginace nejsou „ideje v obrazném hávu“, či „abstrakce oděné lidskostí“, ale osoby. Transcendentní funkce, jež je „při díle“ v aktivní imaginaci, má dialogickou strukturu. Jak již bylo uvedeno, jedná se o funkci vztahu ke „druhé straně“ či „druhému“ v širokém slova smyslu, o funkci prostředkování mezi protikladnými pozicemi. Spíše než jako pouhou logickou konfrontaci názorů a stanovisek lze dialog chápat jako proces bytostné vzájemné otevřenosti dvou jedinečných osob s vlastní svobodou a odpovědností (Poláková, 2008). V širším (méně personalistickém) významu je možné dialog chápat jako proces, ve kterém je člověk otevřen výzvam a svobodně na ně odpovídá. V aktivní imaginaci jde o zvláštní druh dialogu, tj. především o dialog s „druhým“ v sobě samém.

Jung říká, že transcendentní funkce znamená: „budiž slyšena i druhá strana“. Jde o to, zachytit druhý hlas a odpovědět na něj, a to tak, jako by se jednalo o „dialog mezi dvěma rovnoprávnými osobami“. Rozlišit či přizpůsobit protikladná stanoviska, což často

znamená, vydržet konflikt. Jung v této souvislosti říká, že „připustit argument druhého ... je základní podmínkou každého lidského společenství“, a upřesňuje, že tím myslí jak „druhého vnitřního“, tak také „druhého vnějšího“. Říká, že „schopnost vnitřního dialogu je měřítkem vnější objektivit“ (Jung, 1997). Objektivita byla původně chápána jako „neustrannost při soudu“, tj. ono výše zmíněné: „budiž slyšena i druhá strana“.

Jak je možné vidět v Červené knize, Jung bral postavy nevědomí vážně, jako bytosti se svojí vlastní autonomií. Tato kniha je fascinujícím svědectvím o procesu, v němž postupně přicházejí ke slovu figury z „druhé strany“. Stěžejní roli, zvláště v první části, zde mají především dvě postavy, které se zprvu ohlašují jako Salomé a Eliáš, a které postupně procházejí řadou proměn a variací, v nichž Jung později rozpoznal obměny dvojice archetypů Animy a Moudrého Starce.

Při četbě dlouhých rozhovorů s těmito postavami může čtenář pocítit něco z rozdílu mezi alegorií a symbolem. Zde se nejedná, jak již bylo řečeno výše, o „koncepty v obrazném hávu“ (tj. alegorie), ale o autonomní figury nevědomí nadané fascinující silou mocně působícího archetypu (tj. symboly). Což se může zdát v rozporu s tím, že tyto postavy v rozhovoru s Jungem trvají na své „skutečnosti“. Na tvrzení Jungova já: „Vy jste přece symboly naprostých protikladů“, odpovídá Eliáš: „My jsme skuteční a žádné symboly“ (Jung, 2010, s. 245). Jak je to tedy s těmito postavami, jsou „pouze symbolické“, či „skutečné“? Již bylo řečeno, že svět Červené knihy je světem existujícím v napětí protikladů. K jednomu z paradoxů tohoto světa patří i to, že postavy nevědomí jsou „symbolické“ i „skutečné“ zároveň. Eliáš, Salomé i další postavy jsou mocně působící archetypální symboly. A jak říká Jung (2001) v souvislosti s mocně působícími obrazy, „Wirklichkeit ist das, was wirkt“ (skutečnost je to, co působí).

Literatura:

- Fordham, M. (1967). Active Imagination: Deintegration or Desintegration? *Journal of Analytical Psychology*, 12, 51-66.
- Hillman, J. (1983). *Healing fiction*. Woodstock: Spring Publications.
- Hillman, J. (2007). *Mythical figures*. Dallas: Spring Publications.
- Chodorow, J. (1997). *Jung on Active Imagination*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Chrz, V. (2010). Styly dialogického jednání: návrh konceptuálního rámce. In: Zábrodská, K., Čermák, I. (eds.) *Kvalitativní přístupy a metody ve vědách o člověku IX. Individualita a jedinečnost v kvalitativním výzkumu*. Brno: Psychologický ústav AV ČR. 153-169.
- Chrz, V. (2011). Podoby a formy aktivní imaginace. *Československá psychologie* (v tisku).
- Jung, C. G. (1956). *Mysterium Coniunctionis: An Inquiry into the Separation and Synthesis of Psychic Opposites in Alchemy*. London: Routledge.
- Jung, C. G. (1971). *Psychological Types*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Jung, C. G. (1993). *Analytická psychologie. Její teorie a praxe*. Praha: Academia.
- Jung, C. G. (1996). *Sto dopisů*. Praha: Sagittarius.
- Jung, C. G. (1997). *Transcendentní funkce. Výbor z díla II. – Archetypy a nevědomí*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka.

- Jung, C. G. (1998). *Vztahy mezi já a nevědomím. Výbor z díla III. – Osobnost a přenos*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka.
- Jung, C. G. (1999). *Výbor z díla V. - Snové symboly individuálního procesu*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka.
- Jung, C. G. (2001). *Výbor z díla IV. – Obraz člověka a obraz Boha*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka.
- Jung, C. G. (2010). *Červená kniha*. Praha: Portál.
- Jung, C. G., Jaffé, A. (1998). *Vzpomínky, sny a myšlenky*. Brno: Atlantis.
- Kastová, V. (2010). *Imaginace jako prostor setkání s nevědomím*. Praha: Portál.
- Kubin, A. (2008). *Země snivců*. Brno: Dokořán.
- Miller, D. L. (1978). Hades and Dionysos: The Poetry of Soul. *Journal of the American Academy of Religion*, 46, 3, 331-335.
- Miller, J. C. (2004). *The Transcendent Function: Jung's Model of Psychological Growth through Dialogue with the Unconscious*. New York: State University of New York Press.
- Nietzsche, F. (2008). *Zrození tragédie*. Praha, Vyšehrad.
- Pokorný, P. (1994). *Píseň o perle: Tajné knihy starověkých gnostiků*. Praha: Vyšehrad.
- Poláková, J. (2008). *Smysl dialogu: o směřování k plnosti lidské komunikace*. Praha: Vyšehrad.
- Romanyshyn, R. (2007). *The Wounded Researcher: Research With Soul in Mind*. New Orleans: Spring Journal Books.
- Schopenhauer, A. (1998). *Svět jako vůle a představa*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov.
- Ulanov, A. B. (1997). Transference, the transcendent function, and transcendence. *Journal of Analytical Psychology*, 42, 119-138.
- Wasserstrom, S. (1999). *Religion after Religion: Gershom Scholem, Mircea Eliade, and Henry Corbin at Eranos*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Whitmont, E. C. (1993). *The Alchemy of Healing: Psyche and Soma*. Berkeley: North Atlantic Books.

O autorovi:

Doc. Vladimír Chrz, Ph.D. pracuje jako výzkumný pracovník v Psychologickém ústavu AV ČR. Přednáší na katedře psychologie Pedagogické fakulty UK. Je autorem dvou knih: „Metafory v politice“ (1999) a „Možnosti narativního přístupu v psychologickém výzkumu“ (2007). Zaměřuje se na možnosti uplatnění narativního přístupu v psychologii.

Kontaktní údaje:

Adresa: PsÚ AV ČR, Politických vězňů 7, Praha 1

Email: chrz@praha.psu.cas.cz

Chrz, Vladimír. (2011). „Necht' je slyšena druhá strana“: Červená kniha v kontextu Jungova pojetí aktivní imaginace. *E-psychologie* [online], 5 (1), 52-64 [cit. vložít datum citování]. Dostupné z WWW: <<http://e-psycholog.eu/pdf/chrz.pdf>>. ISSN 1802-8853.